

УДК 811.161.2'38:82-1:81'37
DOI 10.31652/2521-1307-2026-42-6

Структурно-семантичні та прагматичні особливості акротези в сучасному українському поетичному дискурсі

Людмила Юлдашева <https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Надійшла до редакції: 17.02.2026 • Схвалено до друку: 15.03.2026

Анотація

Статтю присвячено аналізу акротези як асиметричного різновиду антитези в сучасному українському поетичному дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою теоретичною визначеністю акротези в сучасному мовознавстві, де її переважно розглядають як підтип антитези без чіткого окреслення структурно-семантичних і когнітивно-прагматичних параметрів. На матеріалі сучасної української поезії уточнено поняття акротези, визначено її місце в системі засобів мовного контрасту та відмежовано від суміжних контрастних моделей: симетричної антитези, антиметаболи та амфітези. Установлено, що акротеза функціонує як механізм когнітивного фокусування, у якому заперечувальний компонент активізує стереотипний фрейм, а стверджувальний набуває статусу смислової домінанти. Описано основні структурно-семантичні моделі акротези (атрибутивну, предикативну, адвербіальну, номінативну) та її функції: фокусувальну, аргументативну, експресивну, етичну, деміфологізувальну та композиційну. Акцентовано, що акротеза виконує важливу роль в аксіологійній організації поетичного тексту, забезпечує корекцію стереотипних інтерпретацій і формування ціннісної домінанти висловлення. Акротеза – самостійний механізм поетичного мислення, спрямований на досягнення семантичної точності, інтерпретаційної спрямованості та високої смислової інтенсивності поетичного мовлення.

Ключові слова: акротеза, антитеза, мовний контраст, поетичне мовлення, аксіологія поетичного тексту

Structural-Semantic and Pragmatic Features of Acrothesis in Contemporary Ukrainian Poetic Discourse

Liudmyla Yuldasheva <https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

Received: 17.02.2026 • Accepted: 25.03.2026

Abstract

The article examines acrothesis as an asymmetric subtype of antithesis in contemporary Ukrainian poetic discourse. The relevance of the study is determined by the insufficient theoretical definition of acrothesis in modern linguistics, where it is most often treated only as a subtype of antithesis without a clear distinction of its structural, semantic, cognitive, and pragmatic parameters. Contemporary Ukrainian poetry, especially in the context of historical transformations and war experience, actively employs contrast as a fundamental mechanism of meaning formation, which makes the study of acrothesis particularly significant. The **purpose** of the article is to analyze acrothesis as a specific form of contrastive organization in contemporary Ukrainian poetic language and to define its structural-semantic, cognitive, and pragmatic features, as well as its functional role in the axiological structuring of poetic meaning. The study aims to clarify the theoretical status of acrothesis in the system of stylistic devices; to distinguish acrothesis from related contrastive structures such as symmetrical antithesis, antimetabole, and amphithesis; to identify and classify its structural-semantic models; and to describe its cognitive and pragmatic mechanisms as a means of interpretative focusing and axiological correction. **Methods.** The research is based on the integrated methodological approach, including structural-semantic analysis, contextual analysis, stylistic analysis, and cognitive-pragmatic interpretation. Some elements of frame semantics theory and relevance theory are applied to explain the mechanism of interpretative focusing. The empirical material consists of examples from contemporary Ukrainian poetry, which allow the identification of recurrent acrothetic models and their functional properties. **Results.** The study demonstrates that acrothesis functions as a mechanism of cognitive focusing in which the negated component activates a stereotypical or culturally conventional interpretative frame, while the affirmed component becomes the semantic and axiological dominant. Unlike symmetrical antithesis, acrothesis is characterized by hierarchical asymmetry, where one element performs a background function and the other concentrates the primary meaning. The main structural-semantic models of acrothesis are identified as attributive, predicative, adverbial, and nominative. The functional analysis reveals that acrothesis performs focusing, argumentative, expressive, ethical, demythologizing, and compositional functions. It contributes to interpretative control, semantic precision, and axiological clarification in poetic discourse. **Conclusions.** Acrothesis is established as an independent cognitive-pragmatic and stylistic mechanism that plays a crucial role in the semantic and axiological organization of contemporary Ukrainian poetic discourse. It functions not merely as a subtype of antithesis but as a distinct form of contrastive meaning construction aimed at correcting stereotypical interpretations and establishing semantic dominance. Acrothesis enhances interpretative clarity, conceptual precision, and expressive intensity, making it an important structural and cognitive instrument of poetic thinking in modern Ukrainian literature.

Keywords: acrothesis, antithesis, linguistic contrast, poetic language, axiology of poetic text

Постановка проблеми. Для сучасного українського поетичного мовлення характерний високий рівень смислової напруги, зумовленої як історичними й соціальними зламами, так і внутрішніми трансформаціями самої поетичної мови. В умовах переосмислення базових ціннісних орієнтирів поезія дедалі частіше звертається до контрасту як універсального способу осмислення реальності. Протиставлення в поетичному тексті може фокусувати ствердження одного елемента як істинного за допомогою заперечення іншого.

Однією з форм такої асиметричної організації контрасту є акротеза – різновид антитези, у якому протиставлення підпорядковане завданню смислового та ціннісного уточнення. Слово походить від грецьких компонентів ἀκρος (akros) – ‘верхній’, ‘крайній’, ‘вищий’ і θέσις (thesis) – ‘положення’, ‘твердження’. У буквальному значенні акротеза – це ‘висунення на вершину твердження’, ‘піднесена теза’. Уже сама внутрішня форма терміна відображає його сутність: один компонент протиставлення набуває домінуючого значення, натомість інший нівельовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі акротезу або розглядають побіжно в межах загальних класифікацій антитези, або чітко не відмежовують від суміжних контрастних моделей. Зокрема у праці Н. Гуйванюк «Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразній єдності та тексті» (Гуйванюк, 2011) продемонстровано, що антитетичність у тексті часто не зводиться до симетричного протиставлення, а може функціонувати як асиметрична контрастна кореляція, у якій один із компонентів виконує роль смислового центру, водночас інший слугує його контрастним тлом. У дослідженні Н. Бобух, присвяченому лексичним опозиціям у поетичних творах Василя Стуса (Бобух, 2010), підкреслено, що поетичний контраст як процес смислової поляризації, у якому один елемент

поступово актуалізує власне значення завдяки послідовному відмежуванню від альтернативних смислових полів, може реалізуватися за допомогою акротези. Ю. Руснак, аналізуючи порівняння як когнітивний і стилістичний механізм (Руснак, 2020), наголошує, що воно не лише встановлює подібність, а й опосередковано формує контрастне поле, у межах якого один образ набуває більшої семантичної виразності завдяки співвіднесенню з іншим, і наводить приклади порівнянь, ґрунтованих на акротезі. Попри те, що акротеза фігурує в класифікаціях стилістичних засобів, її статус у сучасному мовознавстві залишається недостатньо визначеним. У більшості праць вона представлена без системного аналізу її когнітивних і прагматичних механізмів. Особливо бракує досліджень, присвячених функціонуванню акротези в сучасному українському поетичному дискурсі, де мовний контраст нерідко виконує етичну та інтерпретаційну функцію.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю уточнення теоретичного статусу акротези, опису її структурно-семантичних моделей, а також виявлення акротези ролі в організації смислової й аксіологічної структури поетичного тексту.

Метою дослідження є аналіз акротези як різновиду антитези в сучасному українському поетичному мовленні з урахуванням її структурно-семантичних, когнітивних та прагматичних особливостей. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання низки **завдань**: уточнити поняття акротези та визначити її місце в системі засобів мовного контрасту; відмежувати акротезу від суміжних різновидів антитези (симетричної антитези, антиметаболи, амфітези); проаналізувати структурно-семантичні моделі акротези в сучасній українській поезії; описати когнітивний механізм функціонування акротези

як фокусування одного елемента за допомогою заперечення іншого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формально акротеза найчастіше реалізована за моделлю **не X, а Y** [В очах **не страх, а злість** для ворогів (О.Максимишин-Корабель)]. Трапляється також модель **Y, а не X** [Чорна земля із розпеченим пахом / Тільки дощу, а не крові хотіла (І.Цілик)]. Однак формальна двочленність не означає смислової рівності. Заперечувальний компонент **X** не розгортається як самостійна теза, не претендує на статус повноцінного полюса й не вступає в рівноправне зіставлення з **Y**. Його функція – короткочасна активація очікуваного або стереотипного тлумачення, яке одразу ж скасовується. Стверджувальний компонент **Y**, навпаки, концентрує основний сенс висловлення і визначає інтерпретаційний вектор. Тож до обов'язкових ознак акротези належать, по-перше, фокусування на **Y**; по-друге, фонові роль **X**; по-третє, ієрархія компонентів – між ними відсутня симетрія; по-четверте, корекція стереотипу – **X** активізує узуальну модель, яка одразу скасовується. Цей механізм корелює з когнітивним принципом корекції фрейму, описаним Ч.Філмором у теорії frame semantics (Fillmore, 1982), де інтерпретація залежить від активованого сценарію.

З лінгвокогнітивного погляду акротеза функціонує як операція керованого фокусування. Заперечувальний компонент активізує у свідомості читача фрейм, пов'язаний із культурно закріпленим очікуванням або узуальною моделлю явища. Заперечна частка **не** блокує істинність цього фрейму, створюючи короткочасну інтерпретаційну паузу. Після цього йде стверджувальний коригувальний компонент. Він набуває статусу релевантного смислового ядра. За принципом релевантності кожен акт остенсивної комунікації має на меті досягнення оптимальної релевантності (Sperber & Wilson, 1986). Акротеза є саме таким остенсивним сигналом: вона демонстративно заперечує один варіант інтерпретації та спрямовує читача до іншого як

більш значущого та концептуально виправданого. У поезії, що осмислює граничні досвіди – війну, втрату, відповідальність, – акротеза уможливорює зняття двозначності й чітко фіксує смисловий пріоритет.

У риторичній традиції така структура близька до фігури correctio або epanorthosis – виправлення чи самокорекції, коли відмовляються від первісного означення на користь точнішого або сильнішого. Проте на відміну від риторичної самокорекції, акротеза в поетичному тексті має не лише стилістичний, а й аксіологічний ефект: вона не лише уточнює формулювання, а перепризначає ціннісний центр висловлення.

Акротеза функціонує як когнітивна схема, що складається з трьох послідовних операцій: активація стереотипу **X** → його скасування → фокусування на **Y**. Ця схема спрямована на фонові знання адресата: культурні, етичні, мовні установки, які вже існують у його свідомості.

На першому етапі заперечувальний компонент виконує роль тригера: він активізує узуальне уявлення, стандартний сценарій або культурно закріплену характеристику. Це можуть бути соціальний ярлик, емоційний автоматизм, усталена формула. Важливо, що акротеза не пояснює цього уявлення – вона розрахована на його впізнаваність. Заперечення руйнує щось уже наявне в когнітивному просторі читача. Саме тому заперечувальний елемент має характер тла, адже він потрібен лише для того, щоб бути скасованим.

Другий етап – скасування – є моментом когнітивної напруги. Заперечення порушує очікувану інтерпретацію, створює мікророзрив у процесі розуміння. У свідомості адресата виникає короткочасна пауза: *якщо не X, то що?* Ця пауза ключова. Вона відкриває простір для перефокусування й робить наступний компонент максимально релевантним.

Третій етап – фокус **Y** – має характер корекції. Стверджувальний компонент не просто додається до висловлення, а сприймається як уточнена,

істинна версія реальності. Він концентрує смислову енергію, яка щойно була вивільнена за допомогою скасування альтернативи. У цьому сенсі акротеа реалізує механізм когнітивного прояснення: спрямовує читача від автоматизму до усвідомленого вибору.

Тож когнітивний механізм акротеа має й прагматичний вимір – керування адресатом. Заперечувальний компонент часто віддзеркалює потенційну реакцію читача, його готовий стереотип, його автоматичне тлумачення. Акротеа ніби випереджає читача: *«ти можеш подумати X – але ні, істина Y»*. У цьому її особлива риторична сила. Вона не просто висловлює позицію, а контролює маршрут інтерпретації, робить певне прочитання очевидним і майже неминучим, обмежуючи можливість довільного прочитання. Саме так акротеа стає прийомом не лише стилістики, а й комунікативної стратегії.

Нарешті, акротеа пов'язана з когнітивною операцією переозначення. Коли поет заперечує X й утверджує Y, він фактично перепризначає ознаку явища: змінює рамку його осмислення. Поетичне висловлення з акротеаю часто має характер імпліцитного твердження або оцінки, що не потребують додаткового пояснення. Саме тому акротеа є ефективним засобом мовного впливу, особливо в текстах із високим аксіологічним навантаженням й акцентом на захисті, любові, житті. Вона переносить такі поняття з рівня соціально звичного тлумачення на рівень внутрішньої істини. Схема забезпечує не лише економію мовних засобів, а й високу семантичну інтенсивність. Акротеа стискає потенційно розгорнуту аргументацію до двох членів, делегує частину інтерпретаційної роботи читачеві, але водночас жорстко окреслюючи межі допустимого прочитання. Факультативними ознаками акротеа є експресивність, афористичність та оцінність.

Отже, акротеа – це асиметричний різновид антитези, побудований за моделлю корекційного протиставлення, у якій

заперечувальний компонент виконує фонову функцію, а стверджувальний концентрує основний смисл висловлення. Вона функціонує як когнітивна операція фокусування завдяки усуненню альтернативи.

У сучасній теорії поетичного мовлення акротеа осмислена в межах ширшої системи засобів контрасту, насамперед у зв'язку з антитезою як родовим поняттям. У класичному риторичному описі антитеза представлена як форма симетричної опозиції, де обидва члени протиставлення мають відносно рівну семантичну вагу й взаємно підсилюють один одного: *Над нами час хтось обеззброїв: / У тебе – день, а в мене – ніч* (І. Фотуйма). У акротезі симетрія зруйнована: X не претендує на статус повноцінного смислового полюса: *Стане склепіння над головою / Небом безкраїм, а не сувоєм* (В. Ареньев). Якщо антитеза відкриває простір для зіставлення, то акротеа звукує його до одного домінуючого вектора. Тож основна відмінність полягає в розподілі семантичної ваги.

Антиметабола, яку К. Перельман і Л. Ольбрехтс-Титека схарактеризували як «повторення тих самих термінів у зворотному порядку, що створює структуру, яка повертає до себе увагу і може мати аргументативний ефект» (Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1969, p. 168), реалізована за схемою *A-B / B-A*. Вона належить до найбільш чистих форм антитетичної симетрії і поєднує антитезу з хіазмом та лексичним повтором. У такій конструкції обидва компоненти однаково семантично навантажені, а сенс виникає саме з їхньої дзеркальної взаємодії. У рядках В. Калашника *Живі слова ніколи не вмирають, / А неживі ніколи не жили* антитеза не підпорядкована ствердженню одного члена: *живі й неживі* перебувають у строго симетричних позиціях, формуючи афористичну замкненість висловлення. Тут немає тла й центру, а є два рівнозначних смислових елементи. В акротезі ж повтор відсутній або несуттєвий; головним є не

дзеркальність, а корекція. Антиметабола демонструє баланс, акротеза – вибір.

Інший різновид антитези – амфітеза – демонструє принцип розширеного заперечення (або ствердження), коли протиставлення охоплює не два, а кілька компонентів. Її формулу можна подати як **не X_1 , не X_2 , не X_3 ..., а Y (не X_1 , а $Y_1, Y_2, Y_3...$)**. У такій конструкції сенс розгортається поступово, завдяки послідовному відкиданню (або послідовному ствердженню) альтернативних визначень. Саме так функціонує амфітеза у фрагменті поезії Ю.Рибчинського, де образ України вибудовано за допомогою каскаду заперечень і лише наприкінці зводиться до узагальнювального, концептуального ядра: *Україна не пляма на мапі / І не просто родюча земля, / Не в хатках краєвид на пленері, / Не князька установчий указ, / Не провінція зниклих імперій, / А той рай, що всередині нас*. Тут антитеза функціонує як поетична дефініція завдяки виключенню, а не як фокусування на одному члені пари. Вона ампліфікує сенс за допомогою накопичення альтернатив, які послідовно відкидаються. Акротеза ж мінімалістична: вона не розгортає ланцюг X_1, X_2, X_3 , а відразу переходить до Y . Якщо амфітеза поступово звужує поле уваги, то акротеза миттєво фокусує на основному.

Корекційні моделі на кшталт **не лише..., а й; радше..., ніж; не стільки..., скільки** мають подібну форму, однак не завжди передбачають ієрархію: *Ти ж не лиш дружина, а й мама дитини бійця* (О.Слоньовська). У багатьох випадках вони розширюють або уточнюють значення без радикальної корекції стереотипу. Акротеза ж завжди має аксіологічний імпульс: вона не додає, а переізначає. Її функція – не ампліфікація, а селекція.

Отже, акротеза посідає особливе місце в системі контрастних засобів. Вона поєднує риторичну економію з когнітивною силою, перетворюючи заперечення на інструмент істини.

Акротеза в сучасному поетичному мовленні виявляє себе як багатоваріантна

модель фокусування, у якій змінюється ядро – ознака, обставина, дія, назва сутності, – але зберігається головний механізм: зняття автоматизму й установлення ціннісної домінанти. Кожен тип акротези демонструє власну семантичну траєкторію, і саме це внутрішнє розмаїття дає змогу стверджувати про її системний характер.

Найвиразніше класичний характер акротези виявляється у випадках, коли смисловий центр формує атрибутивний компонент, тобто прикметник. Тут поезія спрямована проти звичного стереотипу ознаки. У рядку В.Ковалю *Любов теж не солодка, а гірка* прикметник *солодка* увиразнює культурний автоматизм – любов як приємність, як комфорт. *Солодкість* тут не лише смакова метафора, а кодифікований образ. Заперечення не руйнує сам концепт любові, воно нівелює його поверхневу версію. Здійснено аксіологічне переізначення: *солодка* потрібна лише як фон, щоб *гірка* стала безальтернативною.

Другий надзвичайно продуктивний тип – акротеза з обставинним компонентом, коли уточнено спосіб або простір дії: *не так / не там, а інакше / в іншому місці*. Сучасна поезія, зокрема воєнна, часто вдається до таких операцій, бо війна змінює самі координати прийнятого. У словах В.Амеліної *Ні, наші руки спліталися не в обіймах, / а у бою* принцип акротези демонструє максимальну психологічну напругу: *в обіймах* – це код мирної близькості, очікуваний сценарій тілесної єдності. Його заперечують не тому, що обійми знецінені, а тому що реальність уже інша: смислове ядро переноситься на *у бою*, і саме там установлюється нова норма близькості. Акротеза тут стає механізмом фіксації історичного зламу: не романтичне, а фронтове; не приватне, а екзистенційне.

О.Слоньовська в рядку *Не солодко чомусь, а солоно* демонструє майже лабораторну чистоту акротезного фокусування: *солодко* – очікуване (нормативне) відчуття, *солоно* – справжній,

метонімічний знак сліз. Важливо, що поетка не просто обирає інший смак – обставинність смаку стає сенсорною корекцією. За допомогою зміни сенсорної модальності авторка переводить ситуацію в екзистенційний реєстр: не задоволення, а біль; не комфорт, а досвід втрати. Адвербіальна акротеза тут функціонує як етична сенсорика: смак стає носієм пам'яті.

Окремий тип – предикативна акротеза, коли ядром стає дієслівний предикат: *не робити одне, а робити інше; не бути в одному режимі, а в іншому*. В. Калашник будує акротезу як маркер переходу, як лінію часу: *Уже пора не сіяти, а жати...* *Сіяти* – етап початку, надії, очікування результату; *жати* – етап підсумку, відповідальності, моменту істини. Заперечення *не сіяти* не скасовує посів як цінність, воно лише фіксує: час інший, тепер актуальне – *жати*. Такі предикативні акротези в поезії особливо важливі, бо вони задають етичну директиву часу. Цей ти акротез має імпліцитний нормативний характер, указує на необхідність зміни. Предикативна модель особливо продуктивна в текстах, що осмислюють історичні злами, бо вона позначає не просто відмінність, а перехід.

Найчастотніша для сучасної поезії акротеза з іменниковим ядром, де протиставлені ціннісні назви, завдяки яким сприймається явище. У фрагменті поезії Т. Власової *...де захист – це життя, а не робота* іменник *робота* позначає звичне професійне трактування дії; і саме це заперечується. Натомість *життя* стверджується як справжня сутність захисту – не функція, а місія, не зайнятість, а буття. Утвердження *життя* переводить його в площину екзистенційного вибору. Подібно в рядках П. Вишебаби *...не молитви я зачитував, а вірші* акротеза не протиставляє молитву й поезію як культурні практики, вона знімає очікувану форму сакрального реагування (*молитви*) і утверджує іншу – особистісну й мовну (*вірші*) як спосіб бути з загиблими. Поезія набуває функції нового ритуалу. Тут номінативна акротеза

створює конкуренцію форм переживання й утверджує поетичне як простір істини.

Акротеза в сучасній українській поезії функціонує не лише як структурний різновид антитези, а передусім як інструмент аксіологічного впорядкування поетичного світу. Її семантика не обмежується формальним протиставленням – вона спрямована на корекцію способу бачення, на уточнення статусу явища в межах поетичної картини світу. Заперечувальний компонент у структурі **не X, а Y** майже завжди апелює до узуального, звичного, соціально закріпленого тлумачення; стверджувальний пропонує альтернативу, що претендує на істинність, автентичність, внутрішню відповідність досвіду. У цьому сенсі акротеза є формою семантичного переформатування.

Передусім можна говорити про корекцію ознаки [*Любов теж не солодка, а гірка* (В. Коваль)]. Ідеться не лише про заміну однієї характеристики іншою, а про зміну ціннісної рамки, у межах якої ця характеристика сприймається. Ознака перестає бути декоративною й набуває статусу досвідної. Так акротеза очищує концепт від сентиментальної поверхні й повертає його до екзистенційної глибини.

Інший тип – корекція сценарію. Тут змінюється не властивість, а сама модель дії або ситуації [*Не в обіймах, а в бою* (В. Амеліна)]. Заперечено очікуваний життєвий сценарій, закріплений культурною пам'яттю чи мирним досвідом, і натомість уведено новий, історично або травматично зумовлений. Акротеза в цьому разі фіксує злам реальності: вона показує, що координати звичного вже не актуальні. За допомогою мінімальної синтаксичної формули поетка передає масштабну трансформацію – зміну способу бути разом, діяти, переживати. Така акротеза є знаком часу: вона фіксує перелом у самій структурі досвіду.

Корекція статусу стосується номінативного рівня [*Як птиця фенікс, укотре встаєш із попелу, / Але вже не покірним волом, а могутнім і гордим*

левом (О. Слоньовська)]. Стверджувальний компонент переозначає сутність явища, знімаючи його редуковане або канцеляризоване тлумачення. Заперечення виявляє, що поняття не зводиться до функції, ролі чи професійної категорії; натомість воно має онтологічний вимір. У такому разі акротеза виконує демістифікаційну функцію: вона руйнує ілюзію нейтральності й повертає слову його вагу. Поняття перестає бути формальним ярликом і набуває внутрішньої необхідності.

Аксіологічні вектори акротези в сучасній поезії спрямовані передусім на етичну ясність: слово не лишається між полюсами, а фіксує пріоритет. У контексті історичних і соціальних зламів така функція набуває особливої ваги. Акротеза стає формою мовного самовизначення, способом не допустити розмитості там, де необхідна чіткість.

Заперечувальний компонент часто репрезентує привабливу, але поверхову версію явища. Стверджувальний – повертає до складності, до правди, що не завжди комфортна. Акротеза представляє чітку граматичну структуру заперечення й протиставлення. Це рівень синтаксичної організації, де **не** і **а** задають формальний каркас. Отже, семантико-аксіологічна специфіка акротези полягає в її здатності поєднувати корекцію зі ствердженням, запереченням з проясненням, мовну економію з ціннісною інтенсивністю.

Особливо показовою є позиція акротези в межах строфи чи тексту. Якщо вона розташована на початку, то функціонує як програмна настанова, що задає інтерпретаційний код усього подальшого висловлення. У середині – стає пунктом повороту, де відбувається перегрупування сенсів. У фіналі – перетворюється на афористичний висновок, який підсумовує попередню образну логіку й закріплює її в пам'яті читача.

У сучасній українській поезії акротеза виконує низку функцій. Передусім це фокусувальна функція. Акротеза концентрує значення, звужує поле інтерпретацій і виводить на перший план

домінантний компонент. Завдяки цьому поетичне висловлення набуває внутрішньої точності, не декларативної, а структурно вмонтованої безпосередньо в спосіб організації фрази.

Аргументативна функція акротези полягає в тому, що вона доводить завдяки запереченню. На противагу логічному доказу з розгорнутими причинно-наслідковими ланцюгами, акротеза вдається до вилучення альтернативи. Вона моделює ситуацію вибору, але цей вибір не залишається відкритим: одна можливість позбавлена статусу істини, інша представлена як релевантна. Такий тип аргументації має афористичний потенціал, він створює ефект внутрішньої переконливості без апеляції до зовнішніх пояснень.

Етична функція впливає з попередньої. Акротеза завжди встановлює ієрархію цінностей. Вона розміщує два поняття у різних аксіологічних регістрах. Один компонент знижується до рівня умовності, поверховості чи недостатності; інший набуває домінантного статусу. Поетична мова в таких текстах відмовляється від релятивізму й натомість пропонує чітку систему пріоритетів. На відміну від класичної антитези, де співіснують два полюси й читачу пропонується простір для зіставлення, акротеза такого простору не залишає. Вона імперативна за своєю природою: поет не демонструє альтернативи, а вказує на істину. Цей імператив може бути етичним, екзистенційним, світоглядним, але щоразу він фіксує певну ієрархію цінностей.

Експресивна функція акротези пов'язана з руйнуванням очікування. Заперечувальний компонент активізує культурний автоматизм, створює відчуття передбачуваності, а стверджувальний різко змінює траєкторію значення. Саме ця зміна й породжує емоційний ефект. Читач переживає момент переосмислення, і це переживання має характер внутрішнього зламу.

Акротеза виконує також деміфологізувальну функцію. Вона відкидає

кліше, руйнує мовні стереотипи, відокремлює офіційне від справжнього. Саме тому акротеза так органічно вписується в поетичний текст, що прагне позбутися патетичної надмірності й мовної фальші.

Нарешті, акротеза виконує композиційну функцію. Вона може виступати як поворотний пункт тексту, де відбувається зміна семантичної перспективи, як кульмінаційний вузол, що концентрує попередні образи, або як фінальний афористичний підсумок, який закріплює смислову домінанту).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Акротеза в сучасному українському поетичному дискурсі функціонує як асиметричний різновид антитези й водночас як самостійний механізм смислового фокусування.

Когнітивно-прагматичний механізм акротези ґрунтований на поєднанні трьох чинників: активації стереотипу, його цілеспрямованого скасування та фокусування істинної домінанти; керуванні інтерпретацією за допомогою випередження; досягненні високої релевантності з огляду на мінімальну формальну структуру.

Аксіологічний потенціал акротези виявляється передусім у тому, що вона завжди пропонує вибір. На відміну від класичної антитези, де співіснують два полюси й читачу пропонується простір для зіставлення, акротеза

такого простору не залишає. Вона імперативна за своєю природою: поет не демонструє альтернативи, а вказує на істину. Цей імператив може бути етичним, екзистенційним, світоглядним, але в кожному разі він фіксує певну ієрархію цінностей.

Заперечувальний елемент виконує фонову, службову роль, водночас стверджувальний концентрує основний сенс висловлення. Відмежування акротези від інших різновидів антитези ґрунтується на характері розподілу смислових ролей у межах протиставлення. Антиметабола репрезентує симетричну антитезу, амфітеза – багаточленну, ампліфіковану, водночас акротеза – асиметричну, фокусовану на одному компоненті. Семантико-аксіологічний аналіз засвідчив, що акротеза найчастіше реалізує корекцію ознаки, сценарію, статусу, а основними її функціями є фокусувальна, аргументативна, етична, експресивна, деміфологізувальна та композиційна. Отже, акротеза постає як форма поетичного мислення, зорієнтована на точність, економію й етичну визначеність.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з корпусним аналізом частотності й позиційної дистрибуції акротезних моделей у різних жанрах сучасної української поезії.

Література

- Бобух, Н. М. (2010). *Лексичні опозиції в поетичних творах Василя Стуса*. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.
- Губарева, Г. А., Калашник, Ю. І. (2022). Антитетичність інтимної лірики Ірини Фотуйми. *Лінгвістичний вісник*, 32, с. 110–115. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-110-115>
- Гуйванюк, Н. В. (2011). Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразній єдності та тексті. *Studia Linguistica*, 5, с. 43–50.
- Руснак, Ю. М. (2020). Порівняння та засоби його вираження у малій прозі Ольги Кобилянської: когнітивний та стилістичний аспекти. *Записки з українського мовознавства*, 27, с. 85–93. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206491>
- Юлдашева, Л. (2025). Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі. *Лінгвістичні студії*, 50, с. 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.8>

- Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. [In:] *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing, pp. 111–137.
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell.

References

- Bobukh, N. M. (2010). *Leksychni opozytsii v poetychnykh tvorakh Vasylia Stusa* [Lexical oppositions in the poetic works of Vasyl Stus]. Poltava: Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University. (in Ukrainian).
- Hubareva, H. A., Kalashnyk, Yu. I. (2022). Antytetychnist intymnoi liryky Iryny Fotuimy [Antithetical features of intimate lyrics by Iryna Fotuyma]. *Linguistic Bulletin*, 32, pp. 110–115. <https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-110-115> (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N. V. (2011). Antytetychni semantyko-syntaksyschni vidnoshennia u nadfraznii yednosti ta teksti [Antithetical semantic and syntactic relations in supra-phrasal unity and text]. *Studia Linguistica*, 5, pp. 43–50. (in Ukrainian).
- Rusnak, Yu. M. (2020). Porivniannia ta zasoby yoho vyrazhennia u malii prozi Olhy Kobylianskoi: kohnityvnyi ta stylistychnyi aspekty [Comparison and means of its expression in the short prose of Olha Kobylianska: cognitive and stylistic aspects]. *Notes on Ukrainian Linguistics*, 27, pp. 85–93. <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206491> (in Ukrainian).
- Yuldasheva, L. (2025). Antonimiini opozytsii v suchasnomu voiennomu dyskursi [Antonymic oppositions in contemporary war discourse]. *Linguistic Studies*, 50, pp. 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.8> (in Ukrainian).
- Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. [In:] *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin Publishing, pp. 111–137. (in English).
- Perelman, Ch., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press. (in English).
- Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell. (in English).

Автор

Людмила Юлдашева, докторант кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
e-mail: lalimduyl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Author

Liudmyla Yuldasheva, Doctoral Candidate, Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics
e-mail: lalimduyl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Конфлікт інтересів

Автор засвідчує про відсутність конфлікту інтересів

Conflict of Interests

The author declares that she has no conflict of interest